Pokol Romov

IVO ŽAJDELA

19. julija 1942 so partizani iz romskega naselja v Kanižarici pri Črnomlju ugrabili vse Rome, od otroka do starčka, njihove domove pa požgali. 62 Romov, morda še več, so odgnali v izpraznjeno kočevarsko vas Mavrlen na pobočju Kočevskega roga. Tam so jih v naslednjih dneh vse sistematično pomorili, verjetno kruto, s hladnim orožjem.

z prejšnje številke nadaljujem pričevanje Terezije Lončarič (Franc Ižanec, *Odprti grobovi*, 2. knjiga, Buenos Aires, 1970, str. 23–26).

Morili so in ropali

»Nekega dne smo le ostali zopet doma. K sebi smo povabili v družbo Janeza Simčiča in sosedovega fanta Tineta Godca. V noči se je zaslišalo lajanje psa, ki je po velikem dvorišču imel dohod na balkon. Zato je sledil partizanu in ga obgrizel, drugi pa, ki je videl, da ga ne more premotiti, mu je gladko prerezal trebuh in ga obesil čez verando. Med ropotom in pasjim tuljenjem smo oboroženi s sekirami skočili v podstrešje. Ko je prvi čez podstrešna vrata pomolil glavo, zavarovano s čelado, je eden izmed fantov s sekiro udaril po njej. Zažvenketalo je tako močno, da so se napadalci ustrašili in zbežali v spodnje prostore, kjer so nam izropali in med pobegom telice odpeljali kravo. Smrtno ranjeni pes je tulil še celo noč in poginil šele v zgodnjih jutranjih urah.

Moje vpitje na pomoč so slišali tja na hrvaško stran, kakor tudi na italijansko postojanko; od tam so v našo smer oddajali samo strele. Prišli so šele po izropanju pri belem dnevu. Kaj boš pričeval o vsem, kar se je dogajalo ponoči, ko nisi nikogar spoznal po obrazu, kaj šele po postavi! Kdo bi se po tem divjanju še upal pokazati na cesti? Kljub temu smo še vedno prihajale na njivo, brat pa se je pridružil prvim vaškim stražam.«

Ena od številnih uničenih družin

»Po italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943 smo se z zadnjim vlakom odpeljale v Črnomelj, kjer smo se skrile v gostilni Kambič. Partizani so četrti dan pomotoma zgrabili najstarejšo sestro, misleč, da sem jaz. Vlekli so jo v črnomaljski zapor, kjer so jo mučili in onečastili. Vsa bolehna se je vrnila na svoj izropani dom ob gole stene. Zapor ji je v trpljenju vtisnil svoj pečat: bolehala je vedno, zdravje se ji ni nikdar več vrnilo. Midve pa sva smrti ušle, ker naju črnomaljski terenci niso spoznali.

Tudi jaz sem z najmlajšo sestro odšla na svoj dom. Sestrico je odpeljala neka gospa v Radovice k teti Simčič, jaz pa sem se mogla skrivati tu samo nekaj dni. Četrti dan sem si rešila življenje, da sem s svojo znanko Anico preplavala mrzlo Kolpo na Hrvaško. Obe premraženi sva se na peči komaj odtajali in posušili. V Bubnjarcih so naju med molitvijo rožnega venca že iskali slovenski partizani. K sreči naju vaščani niso izdali, morda zaradi nekdanjih trgovskih zvez z očetom.

Ker so mi bili še vedno za petami, sem se umaknila v Karlovec in preko njega v Zagreb in Ljubljano, kjer sem končno dobila zatočišče v Delavskem domu do odhoda v tujino ...

Leta 2006 je Nova Slovenska zaveza na Suhorju, od koder so partizani julija 1942 odgnali v smrt župnika Janeza Raztresena, postavila novo spominsko ploščo z imeni ljudi, ki so jih ubili komunisti. Prejšnjo so »neznanci« razbili, saj je resnica zelo boleča.

Zapustiti sem morala svojo rodno faro, božjepotno žalostno Mater božjo Pri Treh Farah, ko je v letih groze poslušala toliko prošenj in dobrih sklepov svojih romarjev, ki so se vsako leto zgrinjali okrog nje, tudi iz daljnih krajev, kar tri nedelje. Tudi petje veselega Belokranjca je v tistem času utihnilo. Nikoli prej ni videla žalostna Mati božja toliko solz kot v teh letih in dnevih preizkušnje.«

Tako je o partizanskem umoru staršev in sestre v Argentini pričevala Terezija Lončarič.

Zločin nad Romi iz Kanižarice

V knjigi *Odprti grobovi* (2. del, Buenos Aires, 1970, str. 75, 156–159; *Farne spominske plošče*, 2 knjiga, str. 29) piše, da so partizani 21. julija 1942 v Kanižarici pri Črnomlju ugrabili večjo skupino Romov in jih od 64 do 72 umorili na Bistrici pri Mavrlenu. Pokol Romov je opisal Janko Maček v *Zavezi* (št. 15, 1994).

19. julija 1942 so partizani Belokranjskega odreda zgodaj zjutraj obkolili romsko naselje v Kanižarici pri Črnomlju. Vse Rome, od otroka do starčka, so zbrali, njihove domove pa požgali. Po takratnih italijanskih virih so 62 Romov, po drugih naj bi jih bilo več, odgnali v izpraznjeno kočevarsko vas Mavrlen na pobočju Kočevskega roga. Tam so jih v naslednjih dneh vse sistematično pomorili, verjetno kruto, s hladnim orožjem. Ubili naj bi tudi neromkinjo, kmetico Antonijo Brunskole, ki je kot ena redkih vaščank živela v Mavrlenu po izselitvi Kočevarjev. Ker so se ji romski otroci smilili, jim je skozi okno vrgla nekaj hrušk, zato so jo partizani ustrelili.

»V najboljši, čeprav pretirani veri«

Pokolu Romov se niso mogli izogniti niti partizani v svoji literaturi. Radko Polič, eden od njihovih voditeljev, je v knjigi Belokranjski odred (1975, str. 238–239) zapisal: »Predvsem je težka ugotovitev, da so vse odvedene pripadnike ciganskega naselja po najkrajšem postopku obsodili na smrt in jih tudi usmrtili. Toda ne kaže danes, niti pozneje prizadevno brskati po zaceljeni rani pa ugotavljati, kdo je bil za to grdo zadevo predvsem odgovoren, zakaj to bi sicer zadostilo zgodovinski resnici in pravici, zapustilo pa bi tudi pri vseh njenih poglavitnih pobudnikih in izvajalcih neizbrisljiv madež za izpeljavo bridke stvari, ki so jo očitno opravili v najboljši, čeprav pretirani veri in prizadevnosti za zaščito temeljne varnosti osvobodilnega boja.«

Na žerjavici jih je pekel

Tako kot je Polič v času komunizma, še danes nekateri zgodovinarji sanjajo o partizanskem »sodstvu«. Partizani oziroma komunisti nikoli niso imeli niti trohice legalnosti ne legitimnosti, zato tudi soditi ljudem niso mogli. Če so kdaj koga »zasliševali«, so to počeli zaradi najosnovnejših informativnih potreb o ljudeh.

Pokol Romov je vodil Lado Mišica. V času pomora Romov na Mavrlenu je bil prisoten Dušan Pirjevec - Ahac. Prav njega se je spomnil Edvard Kardelj v pogovoru z Vladimirjem Dedijerjem 11. oktobra 1978, ko je povedal (Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem, str. 374–375): »Tudi pri nas ni manjkalo takih strahot. Pirjevca smo poslali pred partizansko sodišče zaradi sadističnega mučenja ljudi – na žerjavici jih je pekel. On je sicer bil potem oproščen, nekateri drugi pa so zaradi takih zločinov bili ustreljeni.«

Umor suhorskega župnika Raztresena

Pravo katastrofo so ti kraji doživeli 21. julija 1942. Takrat so partizani v župnišču na Suhorju ugrabili župnika Janeza Raztresena in ga odgnali v svoje taborišče pri Brezovi Rebri. Tam so ga strašno mučili in nato 22. julija umorili. Rodil se je v Šentjoštu nad Horjulom, na Suhor pa je prišel leta 1930. Tam se je župljanom priljubil kot dobrotnik najrevnejših in gostoljuben do vseh. Spomladi se je na vse pogostejše nasilje partizanov odzval z besedami: »Ljudje bodo šele tedaj popolnoma spregledali, ko bodo začele padati duhovniške žrtve.« 21. julija zvečer so prišli ponj in ga ugrabili.

Nekateri so vedeli povedati, da župnik ni bil videti čisto nič prestrašen, ko je stopal za svojo kravico, ki so jo tudi gnali s seboj. Zakopali naj bi ga precej stran od glavnega grobišča pod Peščenikom. Za grob naj bi se vedelo že prve dni po njegovi smrti in naj bi bil kasneje prenesen na pokopališče pri cerkvi sv. Katarine na Brezovi Rebri. Njegovo mučenje je nazorno opisal Jože Javoršek v knjigi spominov.

Ahac z okrvavljeno črepinjo v rokah

Jože Javoršek je v knjigi Spomini na Slovence (tretji del, 1990, str. 156) zapisal naslednje: »Ko smo stopili v taborišče, smo vsi trije osupnili /.../ Duh po ožganem človeškem mesu me je silil na bruhanje. Na poseki v bližini ognjene martre je na konjski odeji ležal popolnoma nag človek. Dvigal je napol sivo glavo in hlipal in ječal in skušal izreči prošnje besede, a mu je zmanjkovalo moči. Glava mu je padla na odejo, a jo je spet onemoglo dvignil in spet zahlipal kot riba na suhem. Z grozo v srcu sem ugotovil: suhorski župnik Janez Raztresen. Kaj počno z njim? Ahac /Dušan Pirjevec, op. I. Ž./ je stal ob nagem človeku z okrvavljeno črepinjo v rokah in nas srdito gledal. Začutil sem, da bi nas v hipu pobil, če hi imel v roki orožje, a v rokah je imel samo ostro stekleno črepinjo. In spet se je zgodilo nekaj podobnega kot na Cinku: Brilej je potegnil Ahaca k sebi, prijel ga je za roko in skupaj s Strmeckim so odšli kot zarotniki za grmovje. Slišal sem strašansko vpitje, nič drugega. Dva mlada partizana sta stala ob župniku, na hrbtu je imel s črepinjo izrisan srp in kladivo.«

Z zlagano in zločinsko mitologijo nad Metličane

Posiljevanje pred umorom

21. julija 1942 so partizani ugrabili tudi šest članov Perhavčeve družine v Dragovanji vasi pri Dragatušu (v tretji knjigi *Farne spominske plošče*, str. 23, je naveden priimek Hudorovac). Umorili so jih v smeri proti Staremu trgu: staro mamo, mamo, sinova Rudija in Guida ter sestrici Pavlo in Angelco. (*Odprti grobovi*, 2. del, str. 159–161)

Julija so partizani umorili tudi 30-letnega kmečkega fanta in navdušenega prosvetarja Janeza Južino (1909) iz Dobravic, prosvetnega delavca in predsednika Katoliške akcije v Podzemlju. »Bil je mladenič izredne privlačnosti in izvrsten igralec ter med ljudmi nasploh zelo priljubljen. Moral je žrtvovati svoje življenje, da Osvobodilna fronta ob njegovi prisotnosti ne bi uspela,« je v *Odprtih grobovih* (2. knjiga, str. 108) zapisal F. Š.

Isti mesec so umorili tudi kmeta Franca Tomca (1894) s Primostka. Našli so ga napol zakopanega v steljniku pri Krivoglavicah.

6. septembra 1942 so partizani umorili Marijo Nemanič iz Dobravic pri Metliki in njeno 15-letno nečakinjo Marijo Virant, ki je iz Metlike prišla na obisk. Sprva so nameravali ubiti njunega brata oziroma strica Janeza Nemaniča. Avgusta so ga odgnali v svoje taborišče. Čez en teden so z njegovega doma odgnali živino. Uspelo se mu je rešiti. Zato so se znesli nad njegovima sorodnicama. Ker niso mogli več do njega, so ustrelili sestro Marijo in nečakinjo. Marijo Nemanič so pred umorom posiljevali. ■

Nadaljevanje prihodnjič